

X SOPAR DE TARDOR: NOMENAMENT DELS SOCIS D'HONOR 2009

1. NOMENAMENT DE SOCI D'HONOR A L'AEFIQ-CURIE

1.1. Laudàtio de Daniel Climent i Giner

Amics que ens hem reunit aquesta nit per fer entrega dels guardons de Socis d'Honor en l'edició de 2009, la desena d'una sèrie que desitgem ben llarga.

Amics de l'Institut d'Estudis Comarcals del Baix Vinalopó (IECBV) que m'heu confiat l'encàrrec de la laudàtio d'Albert Gras com a representant de l'Associació per a l'Ensenyament de la Física i la Química «Curie», gràcies.

Permeteu-me que, en homenatge paral·lel a la trajectòria de l'altre eminent guardonat, el meu admirat Gaspar Jaén i Urban, plantege la presentació de la Curie i la d'Albert Gras i Martí, amb un figura literària, l'al·legoria, entesa com un sistema de metàfores enllaçades. I això ho faig perquè, quan, entre dues o més idees diferents, aconseguim establir relacions tan íntimes que ens permeten anomenar una per referir-nos a l'altra, és a dir, quan parlem metafòricament davant persones cultes, preparades i intel·ligents, contribuïm a fixar els conceptes sobre els quals pretenem enraonar.

Vinc a dir això en relació amb una conversa que vaig tenir amb uns amics, dies passats, referida a l'olivera, les olives i l'oli. Sí, ara és època, segons comarques, d'arreglar olives, de moldre-les i de fer-ne oli, i de tallar la fusta d'olivera per preparar la llenya que millor calfarà les cases que encara tinguen llars.

Aquella conversa em va portar a pensar en les concommitàncies que tenen l'IECBV, la «Curie» i el seu fundador i ànima, Albert Gras, amb aquell arbre, els seus fruits i el producte principal, l'oli. En aquest sentit, permeteu-me, tots vosaltres, que us utilitze metafòricament. Això no voldrà dir, de cap manera, que, més enllà de les metàfores, ignore fets que convé enumerar, com les estretes relacions i les freqüents col·laboracions entre l'IECBV i la Curie: des de l'organització del Centenari de l'Eclipsi de

1900 fins a les Jornades sobre Energies Renovables i Canvi Climàtic o les conferències als instituts de la comarca. I, la més recent, l'organització de les XIII Jornades de l'AEFiQ-Curie, al maig de 2009. Totes, fins i tot amb recursos ben minsos, fetes amb dignitat, nivell, i sense interessos ocults.

No és estrany, doncs, el sentit d'una de les primeres respostes que vam rebre a la Curie quan Vicent Soler ens va comunicar la decisió d'atorgar el guardó de Soci d'Honor de l'Institut d'Estudis Comarcals a Albert Gras. Va ser la d'un membre de la Curie que, des de Galícia, no perd contacte amb nosaltres, Pepe Facal. Ens reproduïa el diàleg d'una seqüència de la pel·lícula de Billy Wilder *Avanti* (que potser recordarem amb el títol castellà de *¿Qué sucedió entre tu madre y mi padre?*). En aquesta, el personatge de Jack Lemmon, un executiu nord-americà pagat de si mateix i dels seus valors, arriba a Ischia, una petita illa de la badia napolitana (caldrà dir que, òbviament, plena d'oliveres i de parres?). En arribar a l'hotel, un d'aquells hotels encantadors de mitjan segle passat, li etziba a Carlo, l'encarregat: «Esto no es el Hilton»; afirmació a la qual aquest respon ràpid: «Se acepta el cumplido». I, continuava Pepe Facal, l'amic gallec que feia el comentari: «Veamos, *curies*, si cambiamos el Hilton por el Príncipe de Asturias, ¿qué debe contestar Albert a la expresión “este premio no es el Príncipe de Asturias”?... pues la misma que Carlo en *Avanti*: “se acepta el cumplido”».

Però potser les sinèrgies van més enllà. I, per demostrar-ho, observem la facilitat amb què, quan us parle de les oliveres, les olives i l'oli, podrem transitar de l'Institut d'Estudis Comarcals a la Curie i d'aquesta, de manera ben especial, a Albert Gras.

Potser per a molta gent una oliva és només un petit el·lipsoide de color verd que alegra un *martini*. Però per als mediterranis és molt més, sobretot si som capaços de mirar-la amb els ulls d'un coneixement polièdric configurat per les múltiples cares de la història, la literatura, les arts plàstiques, el mite, la medicina o, en el cas que ara ens ocupa, la ciència, les ciències i l'ensenyament de les ciències. En certa mesura, la base de la ciència europea, i les primeres explicacions científiques, es va fer a l'ombra de les oliveres de Jònia, a l'Àsia menor mediterrània.

L'oli ha lubricat les rodes de la nostra civilització des que Jericó bastia les muralles o des que els poetes grecs s'inventaven històries que han esdevingut immortals, escrites i llegides a la llum de cresols alimentats amb oli d'oliva. I és oli allò que beu, segons creença popular, l'òbila, l'au que ha esdevingut símbol de la saviesa en acompanyar la deessa representativa, Atena o Minerva. Una òbila que, com la Curie (i Albert, i l'Institut d'Estudis Comarcals), fuig de la lluminositat excessiva, dels focus enlluernadors, i prefereix treballar a l'alba d'un nou dia, en una tasca contínua, però expectant, dirigida a aconseguir que la nostra societat, i en particular el nostre col·lectiu d'ensenyants de la ciència, pugui esdevenir una Atena digna i admirable.

Rams d'olivera alimentaven el foc de les flames olímpiques que marcaven el camí als que després serien campions, coronats –com no?– per rames d'olivera. La nostra societat només esdevindrà campiona, en la cursa contra si mateixa, si algú, si alguns, han preparat torxes que il·luminen el camí, torxes entre les quals cal considerar els professors de ciències. I la Curie, si se'm permet la hipèrbole, és alhora portadora de la torxa i campiona olímpica.

I, a més, també fa oli. Un oli en forma d'articles, llibres, blocs, miniaplicacions, TIC i programes d'actuació que elaboren els diferents membres de la Curie, i que, a més de servir d'aliment, lubriquen engranatges que relacionen les ciències per a evitar que la fricció entre aquestes poguera conduir a la mútua aversió.

L'olivera també és símbol de pau. I, si és acceptable l'oxímoron, en la Curie es combat per la pau. I Albert n'és, en gran mesura, l'exemple més clar: en el de la comprensió i integració de la diversitat, en el coneixement de llengües i cultures diverses, en la defensa d'allò que està minoritzat o perseguit pels poderosos, siguen llengües com la nostra, enfocaments didàctics o plantejaments vitals.

Per a florir, per a donar fruit, les oliveres necessiten la mà dels hòmens. Dels millors. I en la Curie n'hi ha un bon cabàs. D'aquells que són capaços de treballar i d'imaginar, d'escriure i de dissenyar, d'inventar i d'assenyalar reptes. Gent que fa blocs de ciències i que dissenya simuladors informàtics

per a ajudar a entendre conceptes difícils; inventors d'aparells i de concursos per a estimular l'afició per la física; dissenyadors d'enginyers i problemes per a fer divertit i estimulants l'aprenentatge de la física i la química; autors polièdrics capaços d'escriure novel·les, llibres d'antropologia, d'etnobotànica o manuals per a bombers, al mateix temps que participen en la polifacètica aventura de la didàctica de les ciències; activistes per a la protecció de la natura i l'estudi dels processos ecològics i energètics; dissenyadors de catxirulos i polemistes que tracten d'ac-

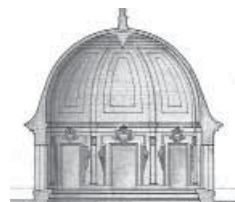

Fig.1 Albert Gras en un moment del seu discurs d'agraïment.

tivar la implicació de les ciències en l'esdevenir social; impulsors de l'ús d'objectes de la vida quotidiana per a fer quotidiana també l'anàlisi científica d'allò que ens envolta; internautes incansables que ens no dreixen de recursos per a les nostres classes...

I, amb la certesa i el pesar de no recordar ara els qui també deuria, i per la necessitat de no fer l'enumeració excessivament llarga, la llista que acompanya Albert, la que amb la seua participació i fidelitat en les jornades, els fòrums electrònics, és de les que honoren qualsevol associació: Vicent Soler, nexa de tantes i tantes coses, de tantes i tantes persones, de tantes i tantes idees; Luis Osuna, Àngel Juan i Mercedes Julià, Juan Miguel Suay, Pablo Vivó, Marisa Cano, Àngel Torres, Manolo Alonso, Pere Tèbar, Fernando Sendra, Rafael Garcia Molina, Juan Ayala, Yuri Milachi, Mely Pastor, Vicent Lluís Gimeno, Daniel Gil i Amparo Vilches, Elisabeth Mora, el grup Neón (Antonio Tomás, Jerónimo Hurtado, Antonio Martínez, Josefina Torregrosa, Mª Ángeles Cases, Josefina García, José Antonio Cayuelas), Pepe Facal, Ximo Martínez Torregrosa, William Vegazo, Aurelio Sordo, Carlos Arribas, Montse González i José Manuel Lillo... i així fins als trescents membres que crec que té la Curie. Sense oblidar, clar està, Àgda, filla d'Albert, gestora d'ensenyament i didàctica de les ciències en departaments de la Unió Europea i mantenidora dels webs de l'AEFiQ i de l'IECBV.

En qualsevol cas, l'extensió de la «cultura científica», l'establiment de ponts entre les ciències i la gent, té dues formes preferents de realització: la divulgació i l'ensenyament. La divulgació, sí, tant la bibliogràfica com l'hemerogràfica, informàtica o audiovisual; parant atenció al fet que, malgrat haver evolucionat notablement en els formats, missatges i llenguatge, no sempre s'assoleix el necessari equilibri entre l'espectacularitat o notorietat del tema tractat i la solvència de les explicacions aportades. I sobre això cal reflexionar, experimentar i posar-ho en comú amb els companys. Altrament, cal afrontar el repte que l'ensenyament de les ciències, tant pel que fa als professionals com als llibres de text i als objectius i mètodes habituals, corren el risc de resultar inadaptats –si no ho estan ja– a l'avanç dels coneixements i a les necessitats socials de formació científica de les futures generacions.

Doncs bé, a tot això, fonamentalment, dedica gran part dels seus esforços la Curie. I per això és capaç de dur a les jornades que anualment organitzen Albert, Vicent i el nucli més compromès de la Curie activitats en què tot l'anterior té cabuda, des de la història de les ciències als avanços en les tecnologies de la informació i la comunicació, les TIC, des de la física divertida a la reflexió sobre els mètodes d'ensenyament de les ciències.

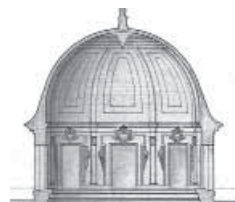
Com les oliveres, la didàctica de la ciència necessita que en tinguen cura i alhora ferma. Si no és així, de les arrels i del tronc ixen brots bords que xuplen vitalitat al conjunt més sa, com recorda el proverbi

occità: *Fai mi paura, ti farai riche* ('fes-me pobre, et faré ric'); o el que és igual: «talla'm, esporga'm i produiré millors fruits». I, de manera semblant, una de les tasques de la Curie ha sigut esporgar determinats plantejaments de l'ensenyament de les ciències que s'han demostrat innecessaris, superflus o, fins i tot, perniciosos, per prescindir-ne.

El nom científic de l'olivera és *Olea europaea*; es diu que durant un temps alguns botànics van pugnar perquè es diguera *Olea gras*, però pel que he arribat a saber no era cap premonició del cognom del nostre amic Albert. Siga el que siga l'origen del nom, com el de la mateixa olivera, el mite ens ajuda a reconèixer que les ciutats, els països, que han sabut apreciar-la han esdevingut cims en la història de la humanitat. Ve al cas això per una faula narrada al fris del Partenó: quan els atenencs buscaven una divinitat que inspirara els destins de l'Àtica, van establir un concurs per als déus. Guanyaria aquell que oferira a la humanitat el regal més valuós. Posidó va colpejar l'Acròpolis amb el trident i hi va sorgir un cavall encabritat, capaç de galopar llargues distàncies amb gent al damunt seu, de guanyar batalles, de transportar càrregues feixugues. Atena va fer créixer l'olivera. Guanyà Atena i aquest va ser el nom de la ciutat que, durant segles, va il·luminar el món mediterrani. Una llum que després recollirien, en gran part basades en la cultura i la ciència de l'oli, Alexandria i Cartago; la Sicília de Frederic II Hohens- taufen, o Barbaroja, *stupor mundi*, fundador de la primera universitat laica europea; la Tunísia musulmana, que anomenaria a la primera universitat del Magreb Al-Zaytuna ('l'oliva'); o la Barcelona i la València medievals i renaixentistes, que ungien papes i nodrien de pensadors, artistes i científics l'Europa de l'època, com és el cas, per referir-nos a l'Any de l'Astronomia en què estem immersos, del gironí Joan Roget, inventor del telescopi.

La fusta d'olivera sembla esculpida de manera sobrenatural per la mà dels segles; pot perdurar, i fins i tot, quan queda sepultada i quan en el futur se la recupera, ofereix matisos de bellesa difícilment descriptibles, com també arriben a assolir els fòssils vegetals. I dic això a partir d'un record, molt entranyable per a mi, que té a veure amb Albert. Però, emmarcaré primer el que ara diré.

No descobrisc cap secret si apunte que, en general, els nostres centres educatius, des de primària fins a la universitat, funcionen com a instituts anatomicoforense: s'hi acumulen una mena de cadàvers amb noms tan pomposos com ciències, humanitats, llengües, saber... Cadàvers que són exposats, contemplats, classificats, disseccionats, diagnosticats i fets servir com a excusa per a després avaluar els alumnes. Segons les hores, la veu més o menys monòtona del forense descriu ara les matemàtiques, després la física, la geografia humana o la gramàtica de la llengua *x*. No solen haver-hi finestres des de les quals contemplar el paisatge, les persones, els arbres o les cases... les coses reals per les

quals paga la pena conèixer per a estimar; ni tampoc finestres perquè es puga contemplar des de fora el que es fa dins, potser per sort per als qui hi operen, per als qui hi operem.

Què hi poden sentir els alumnes que són reclosos en aquestes cel·les anomenades aules? A més de la forta pudor de formol, vull dir. Seran capaços d'articular per si mateixos la informació que els arriba inconexa des de les diferents disciplines? O el que encara resulta més difícil: sabran com aplicar a la vida de la seua ciutat, del seu país, els coneixements adquirits? Influiran sobre els seus hàbits alimentaris les explicacions sobre proteïnes, greixos i carbohidrats? Respectaran els arbres i les plantes després de patir les explicacions sobre la cèl·lula vegetal i la fotosíntesi o, més aïna, tindran ganes de botar-los foc, juntament amb els apunts que els van martiritzar? Reconixeran els materials que els envolten després de memoritzar la taula periòdica i la distribució electrònica en diferents capes? O, amb aquests coneixements, efmerament memoritzats, tan sols aconseguiran passar exàmens i obtenir títols que no sabem què signifiquen?

Doncs, després de molts anys de docència, puc dir que alguns alumnes tenen la sort de veure que no tot és necessàriament així. Fins i tot a la universitat també hi ha, encara que siga sota l'asfalt, vida. Vida intel·ligent, vull dir, agradable, saludable, engrescadora; i que afortunadament hi ha professors, classes, matèries a les quals paga la pena conèixer, accedir, participar-hi.

Fa uns dotze anys, recentment incorporat a la docència en l'institut –després d'una etapa en formació del professorat– vaig tenir un alumne que venia de Lleó, fill d'un pare miner al qual els metges li havien recomanat el clima d'Alacant per a guarir la silicosi que l'havia invalidat. A l'alumne, el tenia en segon de Batxillerat, on li donava Biologia. Les meues classes, en valencià i al jove, totes les ajudes necessàries perquè no perdera comba. Vam desenvolupar una excel·lent relació, va aprovar la selectivitat amb bona nota, es va matricular en una carrera de ciències i li vaig perdre la pista.

Un any més tard va aparèixer per l'institut. Em portava una làmina de carbó de la mina on havia treballat son pare. Una magnífica placa d'antracita guardava la impressió d'un fòssil de falaguera bellíssim. Era un regal. I el motiu adduït era que, gràcies que havia ajudat el seu fill a entendre les classes en valencià, en arribar a la universitat d'Alacant va poder, va voler, accedir a les classes d'Albert Gras. La impressió que li va causar va ser tan extraordinària que havia decidit dedicar-se a les ciències. Volia ser físic, com Albert. I son pare, agraït, va voler oferir el millor que podia aconseguir amb les mans, amb la seua voluntat: un fòssil de la mina de carbó on havia treballat. I com que era un objecte simbòlicament més emparentat amb la biologia que amb la física, potser per això, deduïsc, va acabar a les meues mans un regal que en el fons

corresponia a Albert. Com que tenim l'institut en obres, i gran part del material empaquetat i emmagatzemat, m'ha sigut impossible trobar-lo, però m'haguera agradat dur-lo aquesta nit i mostrar-vos-el a tots.

Transformar la docència, i, en sentit més ample, l'educació, és una tasca titànica que requereix molts esforços sistemàtics encaminats no tan sols a nodrir de coneixements, sinó d'actituds, de formes d'abordar, en el cas que ens pertoca, la didàctica de les ciències. De poder, saber i voler parlar –i escoltar– de molts i molts temes, des de la ciència en la Il·lustració fins al secret que amaguen les etiquetes; des de la comprensió de les bases de la relativitat fins a la utilització de les noves tecnologies; des de denunciar la contaminació lumínica fins a aprendre a fer rellotges de sol; des de fer física divertida a descobrir els errors conceptuals que més sovint es transmeten en llibres, pel·lícules o anuncis televisius.

I en això, la Curie i Albert tenen molt a dir. Per això, faig meues, en aquest sentit, les primeres paraules que van arribar al fòrum de la Curie quan ens vam assabentar de la concessió del guardó que aquesta nit lliurem: «Enhorabona Albert, i gràcies per inventar la Curie i millorar així l'ensenyança de la física i la química».

Per acabar. Qualsevol de nosaltres té més persones a les quals estar agraït que les que podria enumerar; d'algunes, fins i tot, no ens en recordem, d'altres només ocasionalment; i hi ha casos en què afortunadament sempre les pots identificar. En el meu cas, i en conec molts com el meu, una d'aquestes és Albert Gras, fundador i ànima de la Curie. Un mestre que uneix saviesa amb modèstia. I d'aquells que, ja ho sabem, rebutjaria ser rei per continuar sent amic dels seus amics, mestre alhora

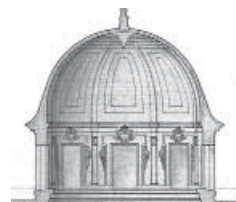

Fig. 2 Tomàs Llorens lliura el diploma de Soci d'Honor a Gaspar Jaén.

que alumne i persona compromesa amb la millora de la didàctica de les ciències i de l'educació en general.

He dit això de rei, justament per donar pas al comiat, un parell de versicles del llibre bíblic dels Jutges (9, 8-9): «Una vegada es reuniren els arbres per elegir-se un rei i consagrar-lo. I van dir a l'olivera: “Sigues tu la nostra reina!” L'olivera els contestà: “¿Renunciaré al meu oli, que honora Déu i els hòmens, per engronsar-me sobre els altres arbres?”».

Doncs, en gran part, aquest seria el cas d'Albert. Soci d'Honor de l'Institut d'Estudis Comarcals del Baix Vinalopó, en representació de l'Associació «Curie» per a l'Ensenyament de la Física i la Química.

Bona nit i moltes gràcies.

1.2. Parlament d'Albert Gras i Martí, en representació de l'AEFiQ-Curie

És un plaer agrair en nom de totes les sòcies, socis i simpatitzants de l'Associació per a l'Ensenyament de la Física i la Química-Curie (AEFiQ-Curie) la distinció que ens ha fet l'Institut d'Estudis Comarcals del Baix Vinalopó (IECBV). Aprofitaré l'avinentsa per fer explícits alguns pensaments i sentiments que he anat rumiant al llarg dels anys de participació en les dues associacions, l'Institut i la Curie.

Mai m'han agradat els protagonismes i menys encara en actes públics. Els que em coneixen saben que donaria diners (fins i tot en aquests temps de crisi econòmica) per estar ben lluny ara mateix d'aquest faristol públic. En altres ocasions he enviat alguna ambaixadora, però aquesta vegada, per consideració als amics de la Curie i, sobretot, per respecte a l'Institut, no he volgut escapolir-me'n.

Admiracions

De jove m'emmirallava davant d'algunes persones, d'organitzacions o d'institucions. I quasi sempre he tingut la sensació que quan hi arribava no n'hi havia per a tant, que les persones que m'hi trobava no estaven a l'alçada que havia imaginat. Potser un exemple de la dita que diu que «la gespa del veí sempre sembla més verda». Però haig de confessar que amb l'Institut d'Estudis Comarcals això mai no m'ha passat: la Curie té molt a aprendre de l'Institut i la meua admiració per la vostra tasca i el vostre saber fer va sempre en augment.

Preconceptes

Els docents sabem que cal explicitar els preconceptes dels alumnes si volem fer-los avançar en el coneixement. Jo n'he tingut uns quants, de preconceptes (o *pre-judicis*), pel que fa a la «cosa» pública. N'esmentaré tres:

- Actes formals.
- Sodoma i Gomorra.
- Gestors i líders.

L'Institut ha fet que m'adonara dels meus preconceptes errats, amb els vostres rituals i el vostre excel·lent treball en equip.

Sobre els actes formals, com el que ens ha congregat hui

Vaig viure molts anys contra el sistema, contra l'ampul·lós, encarat i buit món formal del franquisme i postfranquisme que encara ens ofega. Per exemple, no vam fer *orla* ni cerimònia de lliurament de títols en acabar la carrera, ni vaig arregar recentment la medalla de la Universitat d'Alacant pels anys de servei.

Però cada vegada estic més convençut que els actes formals com aquest de l'Institut són absolutament necessaris per a cohesionar una societat i un país. I pense que com a persones compromeses hem comés l'error de deixar els actes formals, incloses moltes festes i activitats socials, en mans d'uns pocs que les han manipulades cínicament pels seus interessos, destructors del nostre país.

Són suficients 10 persones per a salvar un poble

Diu la Bíblia que una vegada Déu va accedir a salvar Sodoma i Gomorra del càstig diví si es trobaven almenys 50 persones justes, o 20, o, finalment, només 10. He constatat en pell pròpia que 10 persones no en són prou. N'hem de ser moltes més, a la Curie, a l'Institut, a tot arreu, per a salvar el nostre poble que sembla deixat de la mà dels déus.

Calen bons gestors, i cal deixar a altres la imatge pública, el lideratge...

Crec que no calen només gestors. Constate dia a dia aquesta concepció errada en la política dels Països Catalans: quines persones tan grises, per no fer servir altres qualificatius. Crec que són fonamentals persones amb idees de país, no «gestors», persones que sàpien transmetre projectes i engrescar-nos a tots en la construcció d'una societat i d'un país que «està per fer» i on «tot és possible».

Foscors i clars

En el món, de vegades apassionant i sovint frustrant de l'ensenyament i de l'aprenentatge, en què es mou la Curie, sempre he tingut la sort d'estar envoltat de col·legues professionalment excel·lents, i bons amics. Els esmentaria un a un, però som gairebé 300 socis i simpatitzants, principalment del País Valencià, però també del País Basc, Catalunya, Galícia, Mèxic, Perú, Colòmbia, Xile i d'alguns indrets de l'estat espanyol. Recentment, i gràcies a la col·laboració de l'Institut d'Estudis Comarcals, la Curie ha fet el salt fora de la Universitat d'Alacant. No hem sabut, però, fer que es propague encara més la Curie a altres comarques del país, com ara a València ciutat o al nord del País Valencià.

La Curie fa de llavor i d'aixopluc perquè molts socis hi desenvolupen activitats ben interessants per a la seua tasca professional, sovint premiades. La Curie vol integrar, relacionar, ficar fonaments, «no “fer”

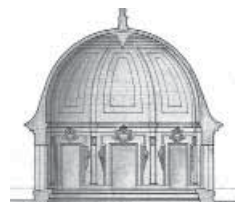

Fig. 3 La sala on va tenir lloc el Sopar de Tardor.

coses, sinó facilitar que les persones les puguen fer per elles mateixes». La Curie vol contribuir a la difusió del coneixement, de la cultura científica del país, amb el benentés que: «No es pot forçar el creixement d'una planta estirant-ne les fulles... Només podem crear la infraestructura en què pugua prosperar».¹

La societat actual té molts dèficits (d'usos democràtics, de coneixement de la cultura pròpia, de formació científicotècnica, etc.) i sent tristor pel país que estem deixant als joves: un model econòmic i social insostenible, corrupció política, una enorme incompetència en tots els àmbits i, en particular, un sistema d'ensenyament i aprenentatge molt deficient, irresponsable i rígid, com es pot comprovar amb qualsevol mesura absoluta o comparativa que prenguem.

És cert que el món que viuen els nostres alumnes, nadius digitals en una societat interconnectada, és millor que el que van viure els nostres pares o nosaltres mateixos, en termes de salut, prosperitat econòmica, accés a l'ensenyament, etc. Però també és cert que el món actual, i el País Valencià en particular, és molt pitjor del que podria ser en aquest moment. I en això tenim tots una gran responsabilitat.

Tanmateix, és difícil imaginar què seria de la nostra societat sense l'Institut d'Estudis Comarcals i sense la Curie, sense ACPV, sense El Tempir, sense La Cívica d'Alacant... i tantes altres associacions que mantenen viva l'ànima del país, la torxa de la racionalitat, des de l'esforç col·lectiu, des del debat i l'intercanvi d'experiències i de coneixements.

La Curie vol continuar emmirallant-se en l'Institut i aportant la seua saba a l'esforç comú per a conservar la nostra memòria, les nostres paraules i el nostre present.

¹ Etienne C. Wenger (1952), teòric de l'educació que va formular (amb Jean Lave) la teoria del coneixement situat, i treballs sobre les comunitats de pràctica.

La baldufa invertida: una metàfora social

I, per acabar, no puc resistir la temptació d'exercir com a allò que sóc: físic i mestre. La vocació de l'Institut és fer i difondre la cultura que es fa al Baix Vinalopó. La vocació de la Curie és fer i divulgar la cultura científica, la manera que té la ciència de mirar el nostre entorn per a fer-nos més lliures, per a deslliurar-nos de supersticions, de «veritats de fe» i de «religions» que de vegades també prenen la forma de teories econòmiques o polítiques.

La ment humana funciona a força de metàfores. Els conceptes més bàsics són fixats per la nostra experiència i esdevenen abstractes mitjançant analogies. Moltes metàfores conceptuals estan lligades a activitats quotidianes: «digerim» continguts, «ens apropiem» d'idees, «veiem» clars uns arguments, trobem difícil «d'empassar-nos» algun raonament, etc.

Faré ara una metàfora sociopolítica a partir d'un joguet que tots coneixem: la baldufa. La vida de les persones i de les associacions és com la de les baldufes: estem sempre en moviment, perquè, si ens aturem, caiem i perdem el tren. Els tombs que fa la vida s'assemblen als de la baldufa, que fa tres tipus de moviments:

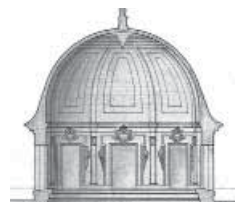
- fem moviments ràpids sobre nosaltres mateixos, com a individus: hem de viure el dia a dia i resoldre vertiginosament els problemes que se'ns presenten;
- fem moviments més lents al voltant dels problemes del nostre país, un moviment de precessió titubejant;
- i fem, també, moviments col·lectius en cercles irregulars, amb la resta de la humanitat, que sovint semblen erràtics, però que tenen avanços si els observem a escala històrica.

Tanmateix, podem modelitzar la vida d'una altra manera, amb l'ajut de la baldufa *invertida*. En girar, al cap d'un temps de friccionar, la part més pesant de la baldufa es posa al damunt, desafiant la gravetat. Un foto de 1951 mostra dos grans científics captivats per la juguina, Wolfgang Pauli (químic) i Niels Bohr (físic), que ens han ensenyat als *curies* i a tothom a mirar el món d'una manera nova. (Nota: en alçar-se, la baldufa gira en sentit contrari).

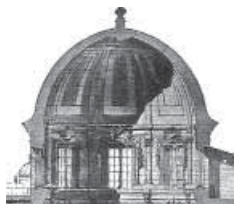
La baldufa invertida evoluciona com la vida: comencem confusos, ens inclinem a tort i a dret fins que, amb el suport i l'empenta d'amics i companys (l'Institut, la Curie...), aconseguim alçar el vol i trobar el camí més dret que ens permet veure, viure i avançar des de la perspectiva adequada.²

Reagraïment

Al mateix temps que torne a agrair a l'IECBV en nom de tots els *curies* i en el meu personal la distinció que ha fet a la nostra associació, vull reafirmar el nostre compromís pel país i la cultura, totes les cultures, que continuarem impulsant encara més de la mà de l'Institut.

² Si voleu llegir sobre la física de la baldufa invertida, mireu, per exemple, en: <http://www.fysikbasen.dk/english.php?page=Vis&id=79> i <http://home.frognet.net/~ejcov/tippetop.html>.

³ Gaspar Jaén naix a Elx el 20 de maig de 1952. Gran part de les dades que en aquest escrit fan referència a la seua vida es poden consultar en el seu currículum del web personal en el portal de la Universitat d'Alacant: <<http://www.ua.es/personal/gaspar.jaen/index.htm>>.

⁴ Fins on coneixem, els pares i els avis de Gaspar Jaén eren palmerers i vivien de l'explotació dels seus horts de palmeres. L'últim d'aquests és l'hort de Motxo, avui ja de propietat municipal.

⁵ El projecte de l'avinguda de la Llibertat (de soterrament de les vies del tren i disseny d'un gran bulevard urbà) porta un nom que fa homenatge als moments de canvi social que s'estaven vivint (la democràcia recentment estrenada) i, a judici de qui escriu, és el projecte de més significació urbana en la segona meitat del segle xx a Elx, perquè donà pas a la transformació en ciutat del que era un poble gran separat per les vies del tren. Aquesta actuació fou l'inici d'un llarg procés d'intervencions urbanes públiques que arriben fins avui mateix de la mà de consistoris socialistes i d'uns equips tècnics municipals en els quals Gaspar Jaén deixà una empremta decidida, una manera de fer i una ètica en què situava, per davant

dels interessos particulars, els interessos públics dels espais urbans. L'obra de l'avinguda de la Llibertat (1979-1994), obra de J. Amorós, P. Cámara, A. Fernández, G. Jaén, D. Macià i J. Soliva, es pot consultar en «Anteproyecto de urbanización de la Avinguda de la Llibertat. Parque del Ferrocarril. Elche», *Revista CIMAL*, monografías, 3: «Arquitectura en Alicante 1970-1980» (1983), p. 79-86; també: G. JAÉN (dir.), *Guía de Arquitectura de la Provincia de Alicante*, COACV-A, Alacant, 1999, p. 175.

⁶ Es titulà com a arquitecte en l'especialitat d'Urbanisme al maig de 1976 i es doctorà al juliol de 1990, en els dos casos per la Universitat Politècnica de València.

2. NOMENAMENT DE SOCI D'HONOR A GASPAR JAÉN I URBAN

2.1. Laudàtio d'Andreu Martínez Medina

Presentació de l'arquitecte i de l'escriptor

És per a mi un honor presentar l'arquitecte i escriptor Gaspar Jaén i Urban, que no crec que necessite cap presentació. Però també és una responsabilitat, perquè l'alumne seu que sóc tremola en sentir-se examinat i volguera fer-ho el millor possible, convençut que es mereix aquest reconeixement.

Gaspar Jaén naix a Elx³ quan aquesta ciutat començava a deixar de ser un poble. Els seus pares i els seus avis eren palmerers,⁴ tenien horts de palmeres, els treballaven i vivien dels seus fruits amb molts sacrificis. Quasi de segur que els pares volien un altra vida per a ell i per a la seua germana, somiaven que el futur dels fills no depenguera de la terra.

Degué deixar Elx des de l'estació el 1969, quan el tren encara partia Elx en dos parts: al sud, la ciutat; al nord, els barris. Ara no hi ha vies, el tren està soterrat sota un bulevard que el mateix Gaspar Jaén ajudaria a dissenyar i construir anys després,⁵ quan ja havia tornat de València amb el títol d'arquitecte.⁶ Nasqué quan la postguerra havia acabat i tornà a Elx quan s'estrenava la democràcia. Estava segur que la ciutat i la societat canviarien i que ell podia contribuir a aquest procés. Seria l'arquitecte municipal d'aquesta ciutat al llarg de dècada i mitja.

El 1989 començà a donar classes en la carrera d'Arquitectura Tècnica que s'impartia a Alacant. Es doctorà el 1990, abans que finalitzara aquell mateix curs. Tres anys després, el 1993, obtingué la càtedra i

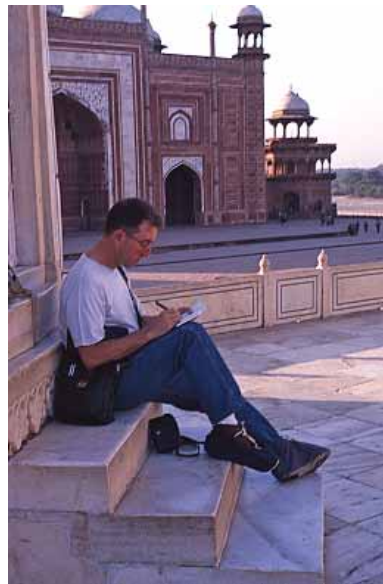

Fig. 4. G. Jaén prenent notes al Taj Mahal, Índia (desembre 1995).

deixà l'Ajuntament.⁷ Des d'aquesta posició continuà la seua trajectòria d'investigació, que es consolidà i amplià en més fronts: el patrimoni de l'arquitectura, la ciutat, el territori i el paisatge. Des de l'Ajuntament creia que podia canviar la ciutat i va treballar per aconseguir-ho; des de la Universitat s'il·lusionà amb la possibilitat de canviar el món. I un poc sí que ho ha aconseguit, perquè, com a docent, ha arribat a ser un mestre no sols per als seus alumnes, sinó, també, per als seus companys.

Aquesta és la part més professional de Gaspar, per dir-ho d'alguna manera: l'exercici de l'ofici per al qual s'havia preparat estudiant, cosa que mai no ha deixat de fer. Però hi ha una altra part que té a veure amb un altre ofici, més callat i més personal, que un determinat moment no cabia dins seu i que hagué d'eixir fora. I és que Gaspar, de sempre, havia escrit poemes i textos.⁸ La seua tasca d'escriptor començà ben prompte (el 1974) i de seguida fou pública (el 1976). Per a ell, aquest altre ofici, el d'escriptor, un ofici sense sou, era un camí diferent de veure i de conèixer el món, un món que no tornaria més.⁹ Amb els ulls de l'arquitecte afinava la raó; amb els ulls del poeta afinava el cor.

Raó i cor que sempre han esguardat el seu Elx i les tradicions, la *Festa* i el seu misteri,¹⁰ les plantacions de palmeres i l'aigua que rega el camp... i per tantes coses que podem trobar en els seus escrits, siguen literaris o

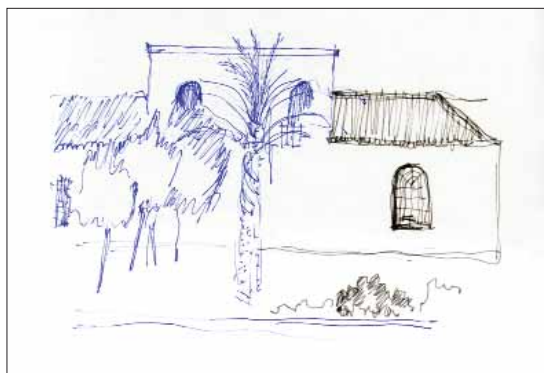
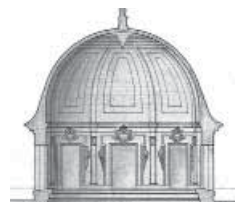

Fig. 5. Dibuix de G. Jaén del seu bloc de curs (març 1996).

arquitectònics, sempre amb una visió tan particular. Gaspar Jaén, un home que naix en un poble i acabarà sent un home de món, era i és un home autèntic que es rebel·la contra tot, perquè, com deia J. P. Sartre (1905-1980), els crítics tenen una vida més plena que els conformistes.¹¹ I Gaspar era i és un crític.

¹⁰ Com a petita prova d'aquesta admiració pel món de la *Festa d'Elx* esmentarem tant la seua tasca com a membre del Patronat del Misteri d'Elx com dos llibres monogràfics, un de poemes, *La Festa* (1982), i un altre de narració, *Llibre de la Festa d'Elx* (1984).

¹¹ Prenc prestada una frase referida a J. L. Sartre, que es podria traslladar a Gaspar Jaén, en la qual s'afirma que «en especial su creencia en que la mejor manera de lograr una existencia existencial, el mejor modo de ser *auténtico*, como habría dicho Heidegger, era rebelarse contra todo. El crítico, a su parecer, tenía una vida más plena que el conformista» (P. WATSON, *Historia intelectual del siglo xx*, Crítica, Barcelona, 2007, 1a ed. 2002, p. 440).

⁷ Entrà en l'Ajuntament al desembre de 1980, aprovà l'oposició a arquitecte municipal d'Elx l'octubre de 1981 i deixà aquesta plaça el juny de 1995 per dedicar-se a temps complet a la de catedràtic de Dibuix Arquitectònic a l'EPS-UA.

⁸ Gaspar Jaén començà a escriure als onze anys i ho refereix amb aquestes paraules: «Aquell dia d'estiu del 1963, l'endemà de Sant Joan, no havia passat res de particular, però l'anodina activitat de la jornada quedà escrita en trenta-tantes línies acceptablement redactades i que és tot el que restà d'aquell dia anònim –però veritablement ha restat alguna cosa?–, un text que ha seguit obsessionant-me pel que tenia d'original, fundacional, primigeni, en la meua escriptura». (*Aquell 25 de juny del 1963*, Biennal de València, València, 2001, s/p.)

⁹ En l'esmentat text, en intentar contestar a la pregunta de per què escrivia, afirma: «Però, sobretot, parlava del descobriment de la nostàlgia, de la dolcesa i la tristor d'haver viscut un temps agradós i, per viscut, impossible, irrepètible».

Els mèrits d'un mestre: literatura i investigació

Si aquest lloc on ens reunim ara fora l'Acadèmia de les Arts, i nosaltres, membres d'aquesta, procediria que enumerara tots i cadascun dels mèrits de l'arquitecte i de l'escriptor, o de l'escriptor i de l'arquitecte, perquè tots aquests mèrits, que són la seua tasca al llarg de quatre dècades, en realitat, són els que fa que l'admirem com un mestre de la llengua i de la ciutat.

Encara que el seu *curriculum vitae* professional està en la seua pàgina personal en el portal de la Universitat d'Alacant,¹² vull fer un resum molt breu que, per força, no serà just. Assenyale, com a anècdota, que Gaspar és tota una autoritat, les paraules dels membres del tribunal que l'avaluaren a la Universitat així ho mostren: «nunca habí-

Fig. 6. G. Jaén amb L. Alonso i C. Jordá al Museu Niterói, Brasil (octubre 2001).

amos asistido a una oposición en la que el candidato aportara tantas publicaciones».¹³ Heus ací l'escriptor, encara que l'oposició era a una càtedra de Dibuix,¹⁴ heus ací l'arquitecte.

Em referisc a ell com a escriptor perquè, encara que potser el que més s'ha premiat és la seua poesia, des de l'any 1974 ha escrit centenars d'articles, de ressenyes, de narracions i d'assajos. Entenc que és més que un poeta, és un artista de la paraula, un intel·lectual compromés amb el seu temps, perquè els seus escrits poètics, literaris o crítics són reflexions. Reflexions que no versen exclusivament sobre la vida, sinó que s'estenen sobre el món i la societat en la qual vivim, llançant una mirada precisa al voltant, cridant-nos l'atenció perquè ens parem i pensem si allà on anem és on volem anar.

També és cert que els versos que ixen de la seua vida personal semblen ser una fonda reflexió sobre l'amor i la passió, i fins a quin punt pot ser l'amor una ferida que ens empresona més que ens allibera. *Cadells de la fosca trencada* (1976), *Cambra de mapes* (1982), *Fragments* (1991) o *Del temps present* (1998) no són més que uns quants dels títols premiats i reconeguts per jurats i experts que vull que siguen mostra d'un recorregut molt més ample i llarg.¹⁵

¹² Vegeu la nota primera sobre l'adreça electrònica de la seua pàgina web personal a la UA.

¹³ Amb aquestes paraules, més o menys, es va referir Gaspar Jaén a la seua oposició una vesprada de primavera passejant pel campus de Sant Vicent de la UA, fa ara uns deu anys.

¹⁴ L'oposició a catedràtic de Dibuix Arquitectònic tingué lloc al març de 1993.

¹⁵ A aquests títols es poden afegir els següents llibres: *La Festa* (1982), *Pòntiques* (2000), *Estellesiana* (2001) i *Territoris* (2003), encara que la seua obra poètica és més extensa (vegeu l'esmentada web) i pot ser que part siga inèdita, tant per paraules per ell referides com per l'escrit de 2001 ja citat: «Ja hi era la manera d'escriure el primer vers, [...] sense poder tornar arrere ni modificar ni afegir ni llevar frases o paraules si no hi havia una tasca d'elaboració i depuració de l'escriptura i, per tant, dels records i de la memòria, una tasca que des de fa uns quants anys no vull tornar a emprendre».

Ample i llarg, i si hi afegim l'alçada i el temps, ja tenim les quatre dimensions de l'arquitectura. I també tenim l'altra cara de l'intel·lectual, l'altra dimensió, igual o més fructífera. No tinc dubte que la seua feina com a professor de dibuix és de sobres coneguda, però m'hi vull detindre un poc perquè, no sols és una

referència, és també la mesura de la seua qualificació professional per a allò per al que es preparà i en el que, potser, volgué ajudar a canviar el món. Sort que el món no el féu canviar a ell.

De tots els treballs que ha portat endavant, començant per la tesi doctoral i arribant als llibres sobre la Glorieta, les palmeres del migjorn o les obres hidràuliques,¹⁶ vull destacar-ne tres que tenen la forma de llibre, densos en formació i informació. El primer és la *Guia de l'arquitectura i l'urbanisme de la ciutat d'Elx*, que s'acabà el 1983; el segon és *La Vila i el Raval d'Elx: arquitectura i urbanisme*, que es publicà el 1999. Aquests dos llibres són part de les seues recerques al voltant d'Elx i no dubte que es publicaran els dos volums restants.¹⁷ L'últim que vull esmentar és la *Guia de la arquitectura de la província de Alicante*,¹⁸ un llibre que trenca les fronteres del seu territori més domèstic i es converteix en una obra de vocació enciclopèdica. Els tres llibres són ja uns clàssics i obres d'obligada consulta tant per a estudiar l'arquitectura d'Elx com la de les comarques del sud valencià. Capítol a part constitueixen els seus quaderns de curs de l'assignatura de Dibuix, completament inèdits, on se sintetitzen les seues classes amb cal·ligrafies, perspectives a mà alçada i aquarel·les.¹⁹

A. SEMPERE PASCUAL, J. CALDUCH CERVERA, *Guia de Arquitectura de la Provincia de Alicante*, Colegiu Territorial de Arquitectos de Alicante-Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 1999. Aquest llibre és el resultat imprès de la investigació dirigida per Gaspar Jaén al front de l'equip d'arquitectes autors del llibre, guanyadora del concurs obert convocat pel Col·legi d'Arquitectes el 1996 per a fer aquesta guia d'arquitectura. Els treballs es desenvoluparen en aquests tres anys mitjançant convenis d'investigació amb la Universitat.

¹⁹ En cadascun dels cursos docents, Gaspar Jaén acaba per «construir» un quadern amb informacions, exercicis, dibuixos, fotografies i més documents. Els dibuixos són de tot tipus fets per ell a mà alçada amb diferents tècniques. Altres dibuixos i aquarel·les romanen inèdits i han estat fets al llarg dels seus viatges.

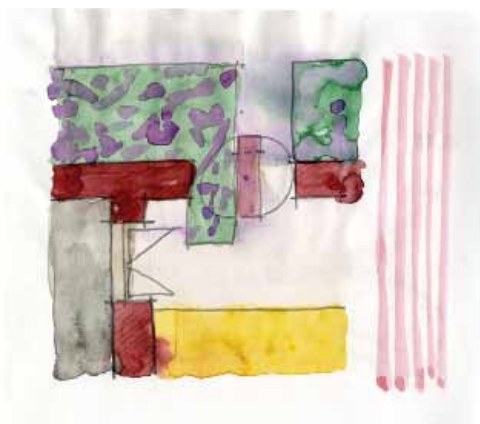
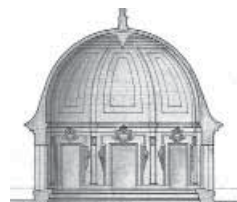

Fig. 7. Aquarel·la de G. Jaén del seu bloc de curs (març 2001).

¹⁶ Les referències bibliogràfiques d'aquests llibres són: *La Glorieta d'Elx: formació i transformació d'un espai urbà central*, Ajuntament d'Elx, Alacant, 1991; *Les palmeres del migjorn valencià*, Consell Valencià de Cultura, València, 1994; *D'aigua i obres hidràuliques a Elx*, Universitat d'Alacant, Alacant, 1999.

¹⁷ Les referències bibliogràfiques d'aquests dos llibres són: *Guia de l'arquitectura i l'urbanisme de la ciutat d'Elx* (tom 1), COACV-Conselleria de Cultura, Educació i Ciència-Ajuntament d'Elx, Alacant, 1983; *La Vila i el Raval d'Elx: arquitectura i urbanisme*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 1999. Aquests dos llibres, com assenyalava el mateix autor, formen «part d'una obra més extensa que abasta tota la ciutat d'Elx»: *Guia de l'arquitectura i l'urbanisme de la ciutat d'Elx*, 4 vol., 2.014 p., 1977-1983, dipositada al Col·legi Oficial d'Arquitectes d'Alacant.

¹⁸ La referència d'aquest llibre és: G. JAÉN I URBAN (dir), A. MARTÍNEZ MEDINA, J. OLIVA MEYER, J. L. OLIVER RAMÍREZ,

²⁰ Reprenem aquí les paraules que P. Watson (*op. cit.*) dedica al poeta anglès F. R. Leavis (1895-1978) i que trobe perfectament adequades per a Gaspar Jaén: «Leavis dio muestras durante toda su vida de una gran seriedad moral que surgía del simple convencimiento de que ésta era la mejor manera de darse cuenta de las posibilidades de la vida» (p. 484).

²¹ Una conferència recentment impartida a la seu Càtedra Arquebisbe Loaces a Oriola: «Les plantacions de palmeres d'Elx», el 20 de novembre de 2009, i una al Col·legi d'Arquitectes d'Alacant: «La destrucció permanent de la ciutat com a artefacte», el 20 de gener de 2009.

²² Valguen com a testimonis del segle XIX les figures d'Alexandre de Laborde (1806-1820), Gustave Doré i Charles Davillier (1874), Teodor Llorent i J. J. Zapater (1887-1902) i J. Casañ Alegre (1894), tots visitants d'Elx en el segle XIX.

²³ Farem menció a dos actes fora de l'àmbit de les llengües llatines: 1995 a Bloomington i 2009 a Londres.

²⁴ És prou interessant comprovar que des de l'enderrocament del mur de Berlín, Gaspar Jaén ha viatjat prou als països excomunistes, encara que ja havia visitat Berlín (1979 i 1987) i Praga (1975 i 1987); servísca de prova: l'URSS (1991), Rússia (2005), la República Txeca (1993), Budapest (2001), Estònia (2005), Romania (2007) i Bratislava (2009).

²⁵ Cal dir que a l'interès pels països on es parlen llengües derivades del llatí situats al sud d'Europa com Itàlia (1969, 1976, 1979, 1982, 1985, 1991, 1997, 2000, 2003), França (1973, 1977, 1995 i 2007) i Portugal (1997, 1998 i 2003) s'afegeixen els altres països i regions de l'Europa occidental, com Anglaterra (1972, 1975, 1986, 1991, 1996, 2009), Escòcia (2002), Irlanda (1987), Països Baixos (1978 i 2005), Bèlgica (2000), Àustria (1975 i 2003), Alemanya (1979, 1990, 1994, 2002 i 2008), Suïssa (2003), Escandinàvia (1984), Finlàndia (1990 i 2005) i Grècia (1994). En aquests viatges cada vegada prenen més importància les ciutats concretes (Marsella, Tolosa de Llenguadoc, Nàpols, Oporto, Colònia...) i les regions visitables amb mitjans de transport públic en una setmana substituïen el viatge organitzat (Col·legi d'Arquitectes, per exemple) pel viatge personal.

L'home de món, l'humanista: viatger, científic i artista

Però Gaspar Jaén no sols és un gran literat i un rigorós estudiós. Com altres poetes i intel·lectuals que el precedeixen, ha donat mostres durant tota la vida d'una gran serietat moral que sorgeix del simple convenciment que aquesta era la millor manera d'adonar-se de les possibilitats de la vida.²⁰ En ell, estètica i ètica són una mateixa cosa.

En alguns dels escrits en què es queixa dels abusos de la humanitat damunt de la natura o de les mateixes ciutats,²¹ Gaspar Jaén sembla que no siga un home d'aquest segle ni del passat XX, temps governats i dominats per la tècnica i les tecnologies. En el fons enyora una altra època i pareix un romàntic, una persona del XIX. I ho és, com els viatgers d'aquells anys que descobrien Elx i se sorprenien amb el paisatge.²² Els seus viatges són pertot arreu i queden reflectits en els seus diaris: aquells quaderns de bitàcola. Viatges per a donar conferències o fer lectures de poemes²³ o per a veure el món: des de l'Europa dels pobles, a l'est i a l'oest del mur²⁴ i al nord i al sud dels Alps,²⁵ fins a la resta dels confins de la cultura mediterrània i l'occidental: dels Estats Units

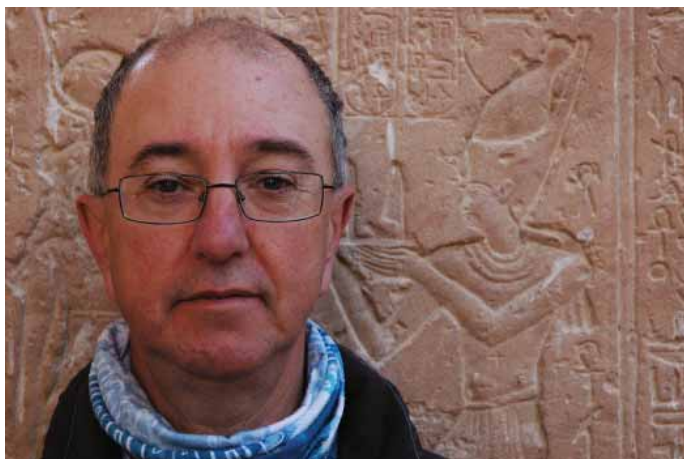

Fig. 8. G. Jaén al temple de Kalabsha, prop d'Assuan, Egipte (gener 2009).

o l'Índia fins al Brasil o Egipte.²⁶ L'ànsia de coneixement l'acompanya en aquestes aventures. Saber racional i sensitiu, complet, com un home de ciència banyat de l'esperit propi del segle XVIII.

Gaspar és un home il·lustrat i ens il·lumina amb la seua saviesa, fruit tant del treball intel·lectual i artístic com de l'experiència. Una experiència que té molts fronts, com un humanista del Renaixement: poesia, geometria, botànica, arquitectura, art, història, pintura, urbanisme, escriptura, dibuix... Si haguera nascut en el XIX seria un viatger. Si haguera nascut en el XVIII seria un científic. I si haguera nascut en el XVII seria un artista corprès per l'emoció. Però, com que ha nascut en el XX, i el coneixement s'acumula, és totes les coses al mateix temps: un artista que viu l'experiència, un científic que estudia el món amb els sentiments i un viatger que vol millorar-lo amb la força de la raó. A la fi, un humanista que observa, estudia, dibuixa i sent el món que l'envolta.

No sé si a Gaspar li succeïa com al poeta anglès Philip Larkin (1922-1985), que deia d'ell que «era la poesia la que l'havia triat a ell, més que a l'inrevés»;²⁷ la veritat és que als 11 anys començà a escriure i ja no ho ha deixat.²⁸ Pot ser que poemes sí, però d'escriure no. Pot ser que en la vida arribe el moment de deixar de ser un jove per a ser un home. Si així fóra, ell és un reflex de les paraules de Goethe (1749-1832): «qui als vint anys no ha sigut un revolucionari és que no té cor; però qui als quaranta no és un conservador, és que no té cap».

Gaspar Jaén, l'arquitecte, l'escriptor i el viatger, és un conservador perquè lluita per conservar la seua cultura,²⁹ és a dir: la vida que ha conegut, la seua llengua, el *Misteri*, les tradicions, el camp, les plantacions, la ciutat, els carrers, l'arquitectura i tantes i tantes coses que ell vol amb tota la força del seu cor i tota la capacitat del seu cap. Perquè, en tota la seua vida, l'olor i el color dels horts de palmeres l'envolten, sense poder escapar-ne, fins que ha tornat a visitar quasi a diari un hort com si fóra un xiquet. Diuen de l'arquitecte Oscar Niemeyer (1907), amb 102 anys, que és un *enfant terrible*. Li desitge a Gaspar Jaén i Urban que visca molts anys sent un xiquet i que aquests anys siguin tant fructífers com els del mestre enamorat de la natura.

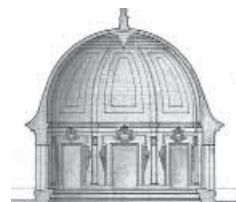

Fig. 9. Croquis de G. Jaén del riu Nil, prop del temple d'Amada, Egipte (gener 2009).

²⁶ Aquests viatges es relacionen bé amb la cultura al voltant de la Mediterrània (Tunícia, 1983; Turquia, 2001; Egipte, 2009; el Marroc, 2006 i 2010), en l'àmbit de l'espanyol i la cultura occidental (Estats Units, 1990 i 1993; Cuba, 1996; Argentina i Uruguai, 2005) o de la cultura arquitectònica (Índia, 1995; Brasil, 2001).

²⁷ Segons P. WATSON, *op. cit.*, p. 497.

²⁸ Ja m'he referit al seu escrit *Aquell 25 de juny de 1963* de 2001, on diu: «Sovint he pensat que per sota, calladet, en aquell text dels meus onze anys ja hi havia l'embrí dels versos que havia de fer després, la nostàlgia i la tristesa que m'havia d'acompanyar; la meua actitud en escriure, en fer-ho per gust, debades, sense profit ni recompte, lluny de la tasca dels escriptors professionals que ho fan per a guanyar diners».

²⁹ A Gaspar Jaén i Urban, la Fundació Jaume I de Barcelona li va atorgar el 1988 el Premi d'Actuació Cívica Catalana.

2.2. Parlament de Gaspar Jaén i Urban

Amigues i amics,

Quan els membres de la Junta Directiva de l'Institut em van fer saber fa uns mesos, a través d'Hèctor Càmara, la seua intenció de distingir-me en aquest X Sopar de Tardor amb el nomenament de Soci d'Honor, els primers sentiments que em vingueren al cap foren, com és natural, el d'agraïment per la distinció que se'm proposava i el de correspondència a l'afecte que em demostraven, una vegada més, uns amics benvolguts. Però, a la vegada, tot d'una es va apoderar de mi una altra sensació molt més intensa, que no m'ha abandonat fins ara mateix, i que és d'estranyesa o, si es vol, de perplexitat.

No es tracta, certament, d'una sensació originada en cap falsa modestia ni en la consideració que puguen no tenir ni deixar de no tenir valor o interès els escrits sobre diverses matèries que he anat fent des del 1974, la qual cosa, l'interès major o menor del que anem fent, tampoc no té gaire importància.

L'estranyesa o perplexitat a què em referesc ve originada, precisament, per la falta de certesa que siga jo, qui ara us parla, el que ha escrit aquestes coses i el que ha mantingut aquest «compromís cívic amb el seu poble» que es diu en la circular. I aquesta estranyesa, no us ho negaré, em produeix una certa incomoditat des de fa uns mesos perquè em fa sentir, sense jo voler-ho, una mica com un farsant, com qui diu «no sóc jo, és un altre».

Al darrer poema d'un llibre de versos que molts recordareu, *Fragments*, l'autor ja exposava aquesta sensació d'estranyesa quan, encara dins del temps del llibre, però ja molt allunyat de l'episodi amorós que s'hi descriu, deixà dit:

Fou vanitat humana l'intent de perdurar
mes va caldre intentar-ho per seguir sent humans:
vaig escriure el teu nom perquè en un altre temps
generacions noves, en jorns pot ser més lliures,
sàpiguen que existires i que et vaig estimar.
Tendre amor d'aquells dies, joventut que fou meua,
¿a quin lloc, a quin vers, amb quina alta volença
aquell que jo vaig ser t'estarà esperant sempre?

«Aquell que jo vaig ser», remarque. Aquell que havia estat al llarg del poemari ja no era aquell que tancava el mateix poemari amb els versos finals que acabe de dir. Però tampoc cap d'aquells que escrivien *Fragments* no sóc jo ja. Potser és el temps que ens configura i que ens desconfigura a cada moment allò que em porta aquesta desconfiança expressada tan i tan bé amb el pronom *jo* que quan el diem cadascun de nosaltres vol dir coses diferents i més coses diferents encara a mesura que canvien els anys del qui ho diu.

Una sensació d'estranyesa semblant, encara que el poeta l'atribuésca a un estat de mudament provocat per la passió amorosa, es pot constatar en el cançoner *Flor de enamorados* (1562), compilat per Joan Timoneda, quan s'hi escriu:

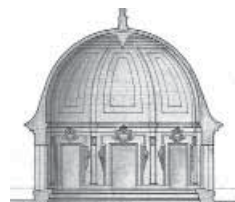
Só qui só, que no só io,
puix d'amor mudat me só.
Io crec cert que res no sia,
o, si só, só fantasia,
o algun home que somia
que ve a alcançar algun do,
puix d'amor mudat me só.
Só del tot transfigurat;
só aquell que era llibertat,
i ara d'amors cativat
me veig molt fora raó,
puix d'amor mudat me só.
Si só, puix qu'en lo món vixc
i a mi mateix avorrixc,
i segons que discernixc
veig la qui em dóna passió
puix d'amor mudat me só.

I encara més contundentment expressades apareixen aquestes coses que us dic en els llibres de versos i de teatre i en les manifestacions orals públiques que fa Agustín García Calvo, per qui, com sabeu els que em tracteu de prop, professe una profunda devoció.

Com és natural, davant d'aquestes sensacions de confusió, de perplexitat i d'incertesa, vaig pensar que seria preferible no acceptar l'honor que se li feia a algú que no era segur que fos jo. I així li ho vaig dir a Hèctor Càmarà. Però al davant de la insistència dels bon amics de l'Institut, i tenint en compte que tampoc no em quedava clar el grau de desdibuixament i d'allunyament que us acabe d'explicar, vaig acceptar, finalment, fer-me càrrec de l'honor que se'm feia a benefici del meu *Documento Nacional de Identidad*, a través del qual i, sobretot, a través de l'indefugible i inamovible *Número de Identificación Fiscal*, l'Estat exposa, sense cap mena de dubtes, que jo he de ser jo i que de cap manera no puc ser un altre; almenys, en vida, ni ara ni mai.

Així, el qui ara us parla vol recordar el que entre els anys 1977 i 1983 escrivia aquella *Guia d'arquitectura i urbanisme de la ciutat d'Elx*, dissortadament encara inèdita en un cinquanta per cent, i que jo avui, de bon segur, certament no escriuria, encara que, certament també, sí que m'agrada tornar-la a llegir:

He vist Elx mirant-se el melic en la Dama, el *Misteri* i les palmeres, mentre ho destruïa o ho momificava. Elx plorant ple d'alegria mirant la coronació de l'Assumpta en la *Festa* del 15 d'agost. Elx,

Elx, Elx!, l'Elx perdut per a sempre, perdut per a tots els segles. Aquell corredor ple de geranis de Pere Ibarra; aquell passeig alt; aquella glorieta de pins i de palmeres; la muralla i la torrassa de Get; el barri dels Filadors; la Figuera Reona... Elx dels miserables que l'han destruït. Elx fatxada, farolero i xovinista. L'Elx que creu que ho sap tot. Elx boig pel futbol. Elx d'espardenyes i de sabates, de crèdits bancaris, d'estafes i de frauds fiscals. Elx de la indústria clandestina, de les hores extraordinàries, de les pluri-ocupacions... Elx sense història. Elx sense museus, ni societats culturals. Elx fictici, de mentida i de cartó. L'Elx viu, l'Elx de sempre. L'Elx que era només un olor d'arbre del paradís que podria haver enamorat Andrea Palladio. Elx fet d'oblit, de misèria, de cucs i de destrossa. I de vida i de llibertat. I d'aigua i de palmeres.

O recordar també uns altres textos de la mateixa època, uns anys vuitanta que van ser tan i tan productius, on es parlava de la *Festa d'Elx* en aquell llibre que publicà Manolo Pastor, el Sèneca, amb fotografies d'Andreu Castillejos:

Érem d'Elx els qui féiem la Festa. Érem valencians i parlàvem valencià perquè no podia ser d'una altra manera. ¿Com hauríem pogut els d'Elx deixar de parlar per a sempre als fills en la llengua de la Festa? ¿Com hauríem pogut oblidar-nos del valencià del Misteri? Beneïts siguem tots aquells qui com nosaltres estimarem aquesta llengua, aquesta terra, agra i dura, d'espert i piteres. Recordarem les veus del camp i de les fàbriques, del poble antic que era una font de saviesa infinita. Ens calgué no oblidar cap paraula d'aquell valencià amb que s'omplien els carrers i les places del raval i de la vila, del Pla de Sant Josep i del camp d'Elx. Portàvem el llenguatge viu dels camps i dels ports, dels ravals i de les serres. Portàvem dins nostre les restes de la supèrbia d'un poble que s'anava suïcidant pels carrers amb una llengua de forasters. Érem gent que ens menjàvem en parlar les *des* i les *ges* intervocàliques i déiem *rò* per roda, i *Nal* per Nadal. I per traure déiem *sacar* i *llevar* per portar. Aquest era el nostre dialecte que movia a la sorpresa, la broma o el somriure i feia la nostra parla i el nostre poble part d'un idioma i d'un poble més gran. Set segles del més bell català del món ens havien fet de bressol. El geni de la llengua estava viu encara. Tot això era la Festa.

O recordar encara, i ja per acabar, els versos d'un que, com jo us dic que em sent ara, ja se sentia presoner d'ell mateix i del que ell mateix havia estat, una presó de la qual inútilment intentava escapar, com s'explica en aquelles línies conclusives del llibre *Pòntiques* escrites en un plural més ple d'intenció que de retòrica:

En un erm territori, un desert, et deixem.
Lacais de dictadors i mentiders hi habiten.
Amb nosaltres ve Roma, la de les planes fèrtils,
la de l'aigua que canta quan de la serra baixa.

Ens emportem al cor les estrofes i els cants,
les antigues paraules, els estius, les collites,
els arcs i les pintures, els marbres, les estàtues,
la font del mercat vell, l'art de l'arquitectura.
Queden-se els miserables amb la seua misèria
de desolació, arrasament, tristesa.

Sempre seran d'ells les armes i l'exèrcit,
el cavall i l'espasa, els traïdors i els judes,
els denaris de plata, el poder de la mort.
Tristos, enyoradissos, fonament pobres som.
Mes, encara que dèbils, hem el foc a l'hivern
dins la nostra cabana enmig del camp nevat,
hem el vers i la llàgrima. Guardarem la paraula.
Adéu cèsar, adéu Roma, per sempre més
adéu. Mort, sepultat, oblideu el nom nostre.

Així, doncs, aquí em teniu en qualitat de marmessor, de supervivent o de conclusió provisional tot acceptant l'honor que els fidels i bons amics de l'Institut fan als que van deixar escrites, clar i català, algunes coses que poguessen ser d'utilitat per als que vingueren darrere. Val a dir, com va escriure el poeta Feliu Formosa en un vers inoblidable, «com qui enterra tresors que ha de trobar un altre».

Moltes gràcies, doncs, per la vostra remembrança i per la vostra amicitat, que sabeu que, això sí, és plenament corresposta per la meua part.

